

GEÇ OSMANLI DÖNEMİNDE KAPUSEN CEMAATİNİN KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ İNŞA ve TAMİR FAALİYETLERİNE DAİR BİR ÖN DEĞERLENDİRME

A Preliminary Evaluation of the Construction and Repair Activities of the Kapusen Community in the Black Sea Region During the Late Ottoman Period

Ahmet Ali BAYHAN¹
Özgül YILDIRIM GÜNEŞ²
Gülferi AKIN ERTEK³

Özet

XIII. yüzyılda Assisili Francesco tarafından İtalya’da kurulmuş olan Fransisken Tarikatı’na bağlı alt kollardan birini temsil eden Kapusenler, XVI. yüzyılda diğer tarikat kollarının asıl görevlerini yerine getiremediklerini ileri sürerek onlardan bağımsız bir misyon benimsemiştir. XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Rumları Katolikleştirmek amacıyla Anadolu’ya ayak basan, XVII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başkent İstanbul’a geldikleri takip edilen bu cemaat, Fransızlara tanınan birçok imtiyaz sayesinde Osmanlı Devleti toprakları dâhilindeki çeşitli bölgelerde açtıkları okullar ile misyonerlik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. XVIII. yüzyılda Osmanlı’nın içinde bulunduğu kötü koşulları iyileştirme gayretiyle başlattığı değişim adımları XIX. yüzyılda ivme kazanmış böylelikle Batılılaşma girişimleri bağlamında ilan edilen Tanzimat (1839) ve Islahat Fermanlarının (1856) etkisiyle gayrimüslimlere tanınan birçok hak ve özgürlük inşa faaliyetlerini yoğun biçimde tetiklemiştir. Zamanla Hristiyan dünyasında tanınırlığı ve etkisi artan Kapusenler de Katoliklerin hamisi konumundaki Fransa Devleti’nin desteğiyle başta ibadet mekânları olmak üzere ihtiyaç duyulan çok sayıda farklı yapı inşa ettirmiştir. Yapılan çalışmada, XIX. yüzyılın ilk yarısında gelişen kimi olaylar nedeniyle Gürcistan’dan Karadeniz’in Trabzon, Giresun ve Samsun kentlerine gelerek bu bölgede yalnız gördükleri Latin Katolıklara ulaşmak isteyen Kapusen cemaatine mensup rahiplerin yürüttükleri inşa faaliyetlerine odaklanılmaktadır.

¹ Prof. Dr. Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü bayhanahmetali@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2496-6136.

² Arş. Gör., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü ozgulyildirim@odu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9092-8990.

³ Arş. Gör., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü gulferiakin@odu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8753-9206.

Bu kapsamda Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinden ulaşılan belgelerin de ışığında dönemin sosyal, kültürel ve dini ortamının dinamikleri okunarak farklı tipte yapıların (kilise, manastır, okul, hastane, misafirhane vb.) inşa süreçleri ile mimari-süsleme özellikleri değerlendirilecektir. Amaç mevcut şartlarda şekillenerek kentlerde yerlerini alan Geç Osmanlı dönemi kültür ortamında yaratılan günümüze ulaşmış ya da ulaşamamış tüm yapılar hakkında detaylı inceleme yaparak bölgedeki inşa faaliyetleri üzerine genel bir tablo çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Geç Osmanlı, Karadeniz Bölgesi, Kapusen, Mimari

Abstract

Representing one of the sub-branches of the Franciscan Order, which was founded in Italy by Francesco of Assisi in the 13th century, the Capuchins adopted an independent mission from the other orders in the 16th century, claiming that they could not fulfill their main duties. This community, which set foot in Anatolia in the first quarter of the XIIIth century with the aim of Catholicizing the Greeks, while it is tracked that they came to the capital Istanbul since the first quarter of the XVIIth century, continued their missionary activities with the schools they opened in various regions within the Ottoman Empire, thanks to many privileges granted to the French. The steps of change that the Ottomans started in the XVIIIth century with an effort to improve the bad conditions they were in, gained momentum in the XIXth century, and thus, many rights and freedoms granted to non-Muslims under the influence of the Tanzimat (1839) and Reform Edicts (1856), which were announced in the context of Westernization attempts, triggered the construction activities intensively. The Capuchins, whose recognition in the Christian world increased over time, had many different structures built, especially places of worship, with the support of the French State, the patron of Catholics. The study focuses on the construction activities carried out by the priests of the Kapusen community who came from Georgia to the Black Sea cities of Trabzon, Giresun and Samsun due to certain events in the first half of the XIXth century and who wanted to reach the Latin Catholics they saw alone in this region. In this context, the dynamics of the socio-cultural and religious environment of the period will be perused in the light of documents obtained from the Presidential Ottoman Archives, and also, the construction processes and architectural features of different structures (churches, monasteries, schools, hospitals, guesthouses, etc.) will be evaluated. The aim is to make a general picture of the construction activities in the region by making a detailed examination of all the structures that have survived or not, which were created in the cultural environment of the Late Ottoman period, which were shaped under the existed conditions and took their places in the cities.

Keywords: Late Ottoman, Black Sea Region, Capuchin, Architecture

Giriş

XIII. yüzyılda İtalya’da kurulmuş olan Fransisken tarikatına bağlı alt kollar-dan birini temsil eden Kapusenler, XVI. yüzyılda Matteo da Bascio önderliğinde diğer tarikat kollarından bağımsız bir misyon ile kurulmuştur.⁴ XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde henüz Fransisken tarikatına bağlı iken Rum ve Ermenileri Katolik-leştirmek maksadıyla Anadolu’ya ayak basan, XVII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başkent İstanbul’a geldikleri takip edilen bu cemaat, özellikle bu yüz-yılda Fransızlara tanınan birçok imtiyaz sayesinde Osmanlı Devleti toprakları dahilindeki çeşitli bölgelerde misyonerlik faaliyetlerini sürdürerek etki alanlarını genişletmişlerdir.⁵

XVIII. yüzyılda Osmanlı’nın, içinde bulunduğu kötü koşulları iyileştirme gayretiyle başlattığı değişim adımları, XIX. yüzyılda ivme kazanarak Batılılaş-ma girişimleri bağlamında ilan edilen Tanzimat (1839) ve Islahat Fermanlarının (1856) etkisiyle gayrimüslimlere tanınan birçok hak ve özgürlük inşa faaliyetlerini yoğun biçimde tetiklemiştir. Hristiyan dünyasında zamanla tanınırlığı ve etkisi artan Kapusen cemaati de Katoliklerin hamisi Fransa Devleti’nin desteğiyle başta ibadet mekânları olmak üzere ihtiyaç duyulan çok sayıda farklı yapı tipine ait ör-nekleri inşa ve tamir ettirmiştir. Kapusenlerin bu faaliyetlerini konu alan ve arşiv belgeleri ışığında yapılan bu çalışmada, bugün Karadeniz Bölgesi sınırlarında kalan kentler arasında yalnızca Trabzon, Samsun, Sinop, Giresun ve Kastamo-nu’ya ait belgelere ulaşılmıştır. Bölge genelinde inşa ve tamir faaliyetlerine dair arşiv belgelerine dayalı ilk ön değerlendirme sayılabilecek bu çalışmanın ileride erişilecek diğer birincil kaynak ve yayınların katkılarıyla genişletilerek cemaatin bölgedeki faaliyetlerine daha net bir ışık tutacağı öngörülmektedir.

1. Karadeniz Bölgesinde Kapusen Cemaatinin Varlığı

1845 yılında Çar Nikola tarafından Tiflis Kilisesi’nden kovulan Kapusen rahiplerinin, XIX. yüzyılın ilk yarısı içerisinde Gürcistan’dan Karadeniz Bölge-si’nin Trabzon, Giresun ve Samsun kentlerine göç ettiği⁶ takip edilmekle beraber yürütülen misyonerlik faaliyetleri gözetildiğinde bu bölgenin kalan diğer kent-lerine ise gördükleri çeşitli desteklerle yerleştikleri düşünülmektedir. İncelenen arşiv belgelerinde, bölgedeki bu kentler dışında Kastamonu ve Sinop’ta da varlıkları tespit edilen Kapusenlerin yazışma ayrıntılarından⁷ hareketle buralara Trabzon’dan gelmiş olmaları yüksek ihtimal dahilinde değerlendirilebilir. Kaldı ki geçmişten beri çok yönlü kimliği sebebiyle önemli ve stratejik konuma sahip Trabzon, çevresindeki diğer kentleri her açıdan beslemektedir.

Bölge kentlerinde Latin Katoliklerine ulaşmak isteyen Kapusen rahipleri,⁸ bu yolda Katoliklerin hamisi Fransa Devleti’nin himayesinde hareket etmiştir. Öyle

⁴ Butler, 1911: 296; Cuthbert, 1913: 320.

⁵ Yiğitoğlu, 2012: 105; Aydın, 2005: 101; Çatalbaş, 2013: 112; Mutlu, 2015: 161.

⁶ Sarısakal, 2002: 40-43; Yılmaz ve Gül, 2018: 49-67; Köse, 2014: 293.

⁷ BOA, İ. HUS, 00073/00128.

⁸ Sarısakal, 2002: 40-43; Köse, 2014: 293; Yılmaz ve Gül, 2018: 49-67.

ki I. Dünya Savaşı'nın tesiri her tarafta hissedilirken R. 2 Teşrinievvel 1330/ M. 15 Ekim 1914 ve R. 4 Teşrinievvel 1330/ M.17 Ekim 1914 tarihli arşiv belgelerinde Kastamonu-İnebolu'da ikamet eden Permişe isimli bir Kapusen rahibinin düşman cephesindeki Fransızların bayrağını kendi hanesine asması⁹ dönemin koşullarıyla da ilintili olarak soruşturma konusu olmuştur.

2. Gayrimüslimlere Ait İnşa ve Tamir Faaliyetleri Öncesinde Yürütülen Süreç

Gayrimüslimler tarafından inşası veya tamiri talep edilen farklı tipte yapılara izin veya ruhsat verilmeden önce bunların belirli kurallara uygun olup olmadığına dair Osmanlı Devleti'nin yetkili birimlerince gerekli araştırma ve incelemeler gerçekleştirilmektedir. Yürütülen araştırmalarda genellikle söz konusu yapıların konumlandırılacağı arazinin türü (mülk, miri ya da vakıf) ve mahallenin kimliği, farklı din-mezhebe ait ibadethanelere, stratejik-askeri vb. özellikli yapılara ve miri mekanlara mesafesi, mevcut cemaatin yeterliliği ve masrafları üstlenen kişi ya da kurumların isimleri sorgulanmaktadır.¹⁰ Tüm bu sorgulamaların haricinde izne gidecek yolda söz konusu inşa ve tamir faaliyetleri için yerinde inceleme yapılması gerekliliği vurgulanmakla beraber yapı detaylarına dair çizimlerin (kroki, harita, plan vb.) de sunulması çoğu zaman şart koşulmaktadır.

Kapusen cemaatinin yapı faaliyetlerine dair izin taleplerini içeren belgelerden de Osmanlı'daki gayrimüslim yapılarının inşa ve tamir sürecinde yetkili birimler bahsedilen sorgulamalara sıklıkla başvurmaktadır. Bu süreçte özellikle Fransa Se-farethanelerinin öncü, Kapusen rahiplerinin yürütücü rolü üstlendiği belgelerden takip edilmekle beraber bahsi geçen sorgulamaların sonucunu olumsuz karara gö-türebilecek sebepler olmasına rağmen Giresun, Samsun ve Sinop'a ait yapıların inşasına veya tamirine izin çıktığı takip edilmektedir. Giresun'da, cemaate mensup yeterli kimsenin olmamasına rağmen çan kulesi, kilise ve manastırdan oluşan üçlü yapı kompleksinin inşasına¹¹, Samsun'da, farklı din ve mezhebe mensup kişiler-den meskûn karışık kimlikli bir mahallede konumlanacak olmasına rağmen bir kilisenin yeniden inşasına izin verilmiştir.¹² Sinop'ta ise takribi 1850'li yıllarda Trabzon'dan gelen Katolik papazları tarafından izinsiz yaptırıldığı tespit edilen ve Kapusenlerce tamiri istenen manastıra da onay çıkmıştır.¹³ Bu üç kenti konu alan belgeler içerisinde Giresun'da, Fransızlara ait yapıların var olup olmadığı sorgulanmış, Samsun'da Fransızlara tanınan ayrıcalıkları içeren anlaşmalar refe-

⁹ BOA, DH. ŞFR, 00444/00099 ve BOA, DH. ŞFR, 00444/00076.

¹⁰ Gayrimüslim yapılarının inşa ve tamir süreci hakkında ayrıca bkz. Aleksandru, 1996; Sönmez Pulat, 2020; Alemdar, 2012; Karaca, 1995; Karaca, 2008: 28-36; Evcim, 2009: 259-268; Demirel, 2008: 401-420; Beydilli, 2000: 255-256; Ünlü, 2013: 211-223; Yıldırım Güneş ve Yuka, 2021: 115-129.

¹¹ BOA, İ.AZN, 00102/00035, BOA, BEO, 003909/293119, BOA, BEO, 003902/292598, BOA, BEO, 003910/293219.

¹² BOA, İ.HR. 00270/016289.

¹³ BOA, İ. HUS, 00073/00128. BOA, DH.MKT, 02298/00118.

rans gösterilerek onlara müdahil olunmaması vurgulanmış, Sinop'ta ise Fransız Sefarethanesinin inşa ve tamir sürecindeki müdahaleci tavrına değinilmiştir.¹⁴

Tüm bu belgelerdeki ibarelerden hareketle yetkili birimleri olumsuz karara götürebilecek koşullara rağmen yapıların inşa ve tamirine onay çıkması, geçmişten beri Fransızlara verilen birçok imtiyazın haricinde XIX. ve XX. yüzyılda Osmanlı bürokrasisinin güçlü konuma sahip ülkelerin yaptırımcı etkisini de göz ardı etmediğini düşündürmektedir.¹⁵ Fakat XX. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan I. Dünya Savaşı nedeniyle Fransızlarla kopan bağlantılar ve doğal olarak değişen dengeler yeni ilişkilerin kurulmasına olanak sağlamıştır. Samsun'da, savaşın sürdüğü zamana ait H. 23 Zilhicce 1334 / M. 21 Ekim 1916 tarihli belge yazışmalarındaki detaylardan¹⁶ yüzyıllardır Katoliklerin hamisi olan Fransızların mevcut koşullarda devre dışı kaldığı artık Osmanlı'nın müttefiki Avusturya'nın bu hamiliği üstlendiği takip edilmektedir.

3. Karadeniz Bölgesi'nde Kapusen Cemaatinin İnşa ve Tamir Ettirdiği Yapılar

Kapusen rahipleri, cemaatin dini ritüellerini gerçekleştirebilmeleri ve benimsedikleri misyonu sürdürebilmeleri adına ihtiyaç duydukları birçok kilise, çan kulesi, manastır, okul, hastane, misafirhane vb. yapıyı ya yeniden inşa ettirmiş ya da amaç ve işlevi bazen aynı bazen de farklı olan yapıları dönüştürme yoluna (tamir, ekleme vb. müdahalelerle) gitmiştir. Fakat gittikleri kentlerde kısa sürede yapı inşa ettiremeyen Kapusen rahipleri, bu duruma karşı farklı çözümler üretmişlerdir. Örneğin H. 15 Şaban 1325/M. 23 Eylül 1907 yılında Giresun'daki Kapusen rahiplerinin ilk etapta bir hanenin kapısına çan asarak ibadethaneye dönüştürme girişimlerinin olduğu, yaklaşık altı yıl sonra çan kulesi, kilise ve manastır inşa ettirme taleplerinin belgelere yansıdığı görülmektedir. İnşa sürecine gidilen bu süreçte uygun arazi satın alma işlemleri de yine belgelerden takip edilebilmektedir.¹⁷

3.1. Kilise ve Çan Kulesi

Karadeniz Bölgesinde Kapusenlerin geldikleri ilk yer olduğu bilinen Trabzon'da, aynı zamanda ilk yapı inşasıyla da karşılaşılacaktır. H. 1 Zilhicce 1269/M. 5 Eylül 1853 ve H. 23 Cemazeyilevvel 1271/M. 11 Şubat 1855 tarihli belgeler ile başka yakın tarihli belgeler, Fransız Konsolosluğu aracılığıyla bir kilise inşa ettirme talebi yapıldığını göstermektedir. Bu talebe karşılık H.1269 /M.1853 yı-

¹⁴ BOA, İ.AZN, 00102/00035, BOA, BEO, 003909/293119, BOA, BEO, 003902/292598, BOA, BEO, 003910/293219; BOA, İ.HR. 00270/016289; BOA, İ. HUS, 00073/00128, BOA, DH.MKT, 02298/00118.

¹⁵ Bostan, 1996: 405-406, 408; Küçük, 2006: 375-386; Küçük, 1985: 1012-1013; Akın Ertek ve Yıldırım Güneş, 2021: 483-501.

¹⁶ BOA, DH.EUM, 00081/000029.

¹⁷ BOA, DH. TMIK.M, 00254/00054; İltar, 2021: 46.

linda iradesi yayımlanan kilisenin¹⁸ inşası kimi nedenlerden dolayı 1869 yılında başlatılarak 1874 yılında tamamlanabilmiştir.¹⁹ Yapının inşa tarihi kitabesinden de teyit edilebilmektedir. “*Kutsal Meryem*” anlamında “*Santa Maria*” ismi ile anılan bu kilisenin orijinalinde üç nefli bazilikal plan şemasına sahip olduğu ve Roma/Barok üsluba sadık şekilde tasarlandığı kaynaklarda sıklıkla vurgulanmaktadır.²⁰ Günümüze erişen haliyle ilk plan şemasını gösteren ve orijinalinde çan kulesi bulunmayan yapının cephe tasarımında vurgulandığı üzere Barok üslubun detayları yakalanamamaktadır. Ana cephede köşelerin pilastrlarla sınırlandırılması ve katların pilastrlarla bölünmesi, üst kısımdaysa üçgen alınlığın varlığı Antik ve Rönesans mimarlığından doğan Neoklasik üslubu akla getirmektedir. Cephe ekseninde mevcut olan sundurma, sütun başlıkları, dört yapraklı yonca biçimindeki pencere uygulamaları ise Orta Çağ döneminde hem Avrupa hem de Ortodoks mimarilerinde görülen biçimleri yansıtmaktadır. Tüm bunlar dışında cephelerde Avrupai çerçeve içerisinde yerel kilise mimarisi tarzının da tercih edildiği takip edilmektedir.²¹ İç mekânda ise farklı konuların sahnelendiği duvar resimleri yer almaktadır.²² Ayrıca kilisenin tamiri için izin istendiği anlaşılan H. 4 Cemazeyilahir 1327/M. 23 Haziran 1909 tarihli bazı belgelerde bu tamir talebinin karara bağlandığına dair kesin bir ibare ise bulunmamaktadır.²³ (Fotoğraf 1-7. Plan 1.)

Samsun’da, H. 26 Zilkade 1292/M. 24 Aralık 1875 ve H. 14 Cemazeyilevvel 1293/ M. 7 Haziran 1876 tarihli belgelerden İngiltere Konsolosluğu memuriyetiyle meşgul Mösyö Foriko Garaçino’nun takribi 1855-1856 yıllarında ahşap bir Latin Kiliseyi, Kapusen cemaatine devrettiği anlaşılmaktadır. Belgelerdeki yazışmalar, Fransız tebaasından bazı Kapusen rahiplerinin aynı yere eskisini genişletmek suretiyle yeniden bir kilise (yüksekliği 12 m ve genişliği 8 m) inşa ettirmek istedikleri üzerinedir. Yapının konumunu gösteren ve Artin Efendi isimli bir mühendis tarafından çizildiği belirtilen bir harita ise bu yazışmaların geçtiği belgelere eklenmiştir. Yürütülen yazışmalar neticesinde tüm koşullar değerlendirildikten sonra kilisenin iradesi H. 26 Cemazeyilevvel 1293/ M. 19 Haziran 1876 tarihinde yayımlanmıştır.²⁴ Ayrıca erişilen arşiv belgeleri dışında aynı yıla ait Sultan V. Murat’ın çıkardığı ferman da mevcuttur. Yapının inşasında Dr. Francesko Saveri O Marcoaldi’nin mimar kimliğiyle katkıda bulunduğu kaynaklarda

¹⁸ BOA, İ.HR.00101/004954, BOA, A.} AMD, 00053/00088, BOA, İ.HR.00118/005767.

¹⁹ Kaya Zenbilci, 2019: 53, 55-56; Karpuz, 2018: 47.

²⁰ Akt. Şentürk, 1975: 24-25.

²¹ 2021 yılında yayımlanan “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’nin İnşa Süreci ve Mimarisi” başlıklı makalenin değerlendirme bölümünde Sancta Maria Kilisesi’nin cephe tasarımında tercih edilen üsluplardan yalnızca Neoklasik üsluba vurgu yapılmıştır. Bunun nedeni ilgili makalede yapılar arasındaki mukayesede yalnızca Avrupai üsluplara dikkat çekme çabasıdır. Zira Karadeniz Bölgesinde inşa edilen Katolik kiliselerinin mimarlık tarihi açısından en önemli yanı Batılılaşma çizgisi dışında doğrudan Avrupalılar tarafından inşa ettirilen binalar olarak Avrupai üslupları yansıtmalarıdır.

²² Tarihsel süreci içerisinde kimi değişikliklere uğrayan yapı restorasyon da görmüştür. Yapının mimari ve süsleme özelliklerine dair tüm detaylar için bkz. Kaya Zenbilci, 2019: 45.

²³ BOA, ŞD.01864/00017.

²⁴ BOA, İ.HR. 00270/016289.

geçmekteyse de²⁵ elimizdeki belgelerde bu bilgiyi destekleyen bir ibare mevcut değildir. “*Acı Çeken Anne*” anlamında “*Mater Dolorosa*” ismi ile anılan kilise, tek nefli bazilikal plan şemasındadır. İç mekânda farklı konuların sahnelendiği duvar resimleri yer almaktadır. Yapı cephesinde köşeleri sınırlayan ve yüzleri birimlere ayıran pilastrlar, üçgen alınlıklar ve pencere tepelikleri Neoklasik üsluba işaret etmektedir. Orijinalinde çan kulesiz olan yapıya, ileriki tarihlerde kare gövdeli, soğanvari bir kubbecikle örtülü bu ögenin bağımsız olarak eklendiği ise dönem fotoğraflarından takip edilmektedir.²⁶ (Fotoğraf 8-10. Plan 2.)

Sinop’ta, R. 11 Kanunuevvel 1315 / M. 23 Aralık 1899 ve R. 2 Kanunusani 1315 / M.14 Ocak 1900 tarihli belgelerde mevcut bir kilisenin tamirine dair yazışmalar mevcuttur. İki yıl evvel yapının tamir edilmesi talebine dair verilen dilekçeye de cevap alınamadığı hatırlatılan bu belgelerde, kilisenin hava olaylarından etkilenebilecek kadar güçsüz olduğu vurgulanarak durumun aciliyetine dikkat çekilmiştir. Tamir talebi üzerine yapılan yazışmalarda kilisenin ne tür müdahaleler göreceği, ahşap üzerine kiremitle örtülmek istendiği gibi ifadelerle ayrıntılandırılmıştır. Fakat günümüze ulaşamayan yapının tamiri için gerekli izin çıkmamıştır.²⁷

Giresun’da, üçlü kompleks olarak bir manastırla beraber inşa ettirilmek istenen çan kulesi (yüksekliği 18 m) ve kilisenin (uzunluğu 23 m, genişliği 10 m, yüksekliği 13 m) görünüş çizimlerini de içeren birçok belgeden H. 1329-1330/ M. 1911-1912 yıllarında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Konum haritasıyla birlikte bölge bazında diğer çizimlerine ulaşılan tek örnek olan bu yapılardan kilisenin görünüş çizimi, Neoklasik üslupta bir cephe tasarımına işaret etmekteyken bugüne ulaşan kilisenin cephe tasarımı Neogotik üslup ağırlıklıdır. Çan kulesinin görünüş çizimi ise mevcut kilisenin cephe tasarımıyla aynı özelliği taşımaktadır.²⁸ Günümüze üst kısmı ulaşamayan bu çan kulesinin tahrip olmadan evvel 1965-1970 yılında çekilmiş olan bir fotoğrafından Neogotik üslupta tasarlandığı bir kez daha onaylanmaktadır. Cephe tasarımıdaki üslupsal farklılık, ruhsatı verilmiş yapıların inşa aşamalarına dair belgelerin olmamasından kaynaklı kesin bir biçimde açıklanamamaktadır. Fakat projenin ya inşaat sahasında değiştirilmiş olabileceği ya da sonradan iptal edilip genel bir proje değişikliğine gidilmiş olabileceği de olasılıklar içerisinde değerlendirilebilir. Belgelerde planı bulunmayan bu kilise üç nefli bazilikal plan şemasına sahip olup yapının iç mekânı sade tutulmuştur.²⁹ (Fotoğraf 11-12. ve Plan 3.)

²⁵ Köse, 2014: 294.

²⁶ Derda Taşar, 2022: 253; Ayrıca yapı için ayrıntılı bilgiler için bkz. Derda Taşar, 2023: 67-80; Yuka, 2023: 27-54.

²⁷ BOA, DH.MKT, 02288/00048, BOA, DH.MKT, 02298/00118.

²⁸ BOA, İ.AZN, 00102/00035, BOA, DH. İD, 00123/00006.

²⁹ Yapının farklı işlevde kullanımı ve restorasyon süreçleri hakkında bkz. Demirkan, 2018: 37-52. Bu yapıyla ilgili tüm mimari ayrıntılar için bkz. Akın Ertek ve Yıldırım Güneş, 2021: 483-501.

3.2. Manastır³⁰

Kimi kaynaklarda, 1882-1883 yıllarında Trabzon'daki kilisenin³¹ kuzey yönüne, içerisinde rahip ikametgahları ve misafirhaneyi barındıran bir manastırın yaptırıldığı ifade edilmektedir.³²

Sinop'ta, H. 22 Zilkade 1316/M. 3 Nisan 1899 ve H. 20 Şevval 1317 / M. 21 Şubat 1900 tarihlerine ait belgelerden bu tarihten 45 sene evvelinde Trabzon'dan gelen Katolik papazlarınca inşa edilen bir manastırın Kapusen rahipleri tarafından tamir edilmek istenmesine dair yazışmalar mevcuttur. Söz konusu manastırın tamiri için iradesi yayımlanmış³³ olup yapı günümüze ulaşamamıştır.

Samsun'da, H. 23 Zilhicce 1334 / M. 21 Ekim 1916 tarihli belgelerden Kapusen Kilisesi'ne bitişik manastırın mektebe dönüştürülme sürecine dair detaylar öğrenilmektedir. Belgeler arasında bulunamayan fakat hazırlandığı belirtilen bir krokide işaretlenmiş kısımlara uygun olarak kilise ile manastırın arasına duvar örülmek suretiyle ayrılması düşünülmüş olup bu işlemin kimi teknik kısımları ilgili birimlerce tartışılmıştır. Manastırın mektebe dönüştürülmesi halinde hemen yakınındaki kilisesinin kapatılabilme durumu izah edilmiştir. Şayet böyle bir durum gerçekleşirse daha önceden kiliseleri kapatılan ve bu kilisede ibadetlerini yapan diğer Katolik cemaatlerin mağduriyet yaşayacağı vurgulanmıştır.³⁴ Bahsedilen yazışmaların sonunda manastırın 1916 yılında Mekteb-i Sultani'ye dönüştürülmesine dair karar alındığı takip edilmektedir.³⁵ Kimi kaynaklarda manastırın kiliseyle birlikte 1876 yılında yaptırıldığı geçse de³⁶ ulaşılan arşiv belgeleri kiliseyle aynı zamanda başka bir yapının inşa edilmediğini göstermektedir. Bazı kaynaklar ise çoğunlukla manastırın diğer yapılarla beraber 1885 yılında inşa ettirildiğini ifade etmektedir. Bahsedilen yapıların kesin inşa tarihini bildiren belgelere ulaşılmamış olmakla beraber bunların kiliseden sonra yapıldığı kabul edilebilir. Ayrıca rahip ikametgahı/papaz ikametgahı ile manastır yapısının aynı yer olarak bahsedilmesi ise farklı yapılara aynı ismin verildiğini düşündürmektedir.³⁷

Giresun'da, kilise ve çan kulesiyle beraber inşası düşünülen manastırın (uzunluğu 22 m, genişliği 9 m, yüksekliği 14 m) belgelerde yer alan görünüş çizimine göre zemin kat üzerine üç katlı olarak sade bir cephe anlayışına göre

³⁰ Arşiv belgelerinde bölgedeki inşa faaliyetleri kapsamında “manastır” teriminin kompleksin tamamını kapsamasının yanında rahip ikametgahları için de kullanıldığı düşünülmektedir. Herhangi bir karışıklığa mahal vermemek adına ismi geçen manastırların içerisinde herhangi bir özel yapı türü, arşiv veya kaynaklar vasıtasıyla tespit edilebiliyorsa örnekler yapı türleri altında detaylandırılmıştır. Ancak manastırı oluşturan yapı türleriyle ilgili bir bilgiye ulaşılmadysa ve manastır terimi tekil bir yapı olarak verilmişse genel başlık altında inceleme yapılmıştır.

³¹ Belgelerde ilk inşa edilmek istendiği zamanda sadece kilise için inşa talebi görülüyor bkz. BOA, A.} AMD, 00053/00088.

³² Karpuz, 2018: 47; Şentürk, 1975: 24-25.

³³ BOA, HR.TH, 00238/00069, BOA, DH.MKT, 02333/00125, BOA, BEO, 001461/109564, BOA, BEO, 001292/096866, BOA, İ. HUS, 00073/00128, BOA, BOA, İ.AZN, 00037/00006.

³⁴ BOA, DH.EUM, 00081/000029.

³⁵ Ünlü, 2013: 159; Derda Taşar, 2023: 75.

³⁶ Vadala, 1944: 31. Akt. Derda Taşar, 2022: 252.

³⁷ Derda Taşar, 2023: 75.

tasarlanmak istendiği anlaşılmaktadır. İltar, günümüzde var olmayan bu yapının eski fotoğraflardan hareketle hiç inşa edilmemiş olabileceğini ifade etmektedir.³⁸

3.2.1. Rahip İkametgahları

Trabzon Sancta Maria Kilisesi'nin kuzeydoğu köşesindeki birimin batı duvarındaki kapıdan ulaşılan koridordan, kilisenin kuzeybatısında mevcut olan rahip ikametgahlarına geçiş yapılmaktadır. Koridor, manastırın güney cephesi önünde ilk kat boyunca uzanmaktadır. Rahip ikametgahları inşa edildiği arazinin kot farkı nedeniyle çok katlı olarak ele alınmıştır. Cepheleri oldukça sade tutulan yapıda hareketlilik yalnızca açıklıkların belirgin lentolarıyla sağlanmıştır.

Samsun Mater Dolorosa Kilise'nin güney yönünde yer alan rahip ikametgahı, zemin kat üzerine tek katlı olup cephe tasarımında açıklıklar ve lentoları dışında hareketlilik sağlayan herhangi bir unsur mevcut değildir.

3.2.2. Misafirhane

Kaynaklarda Samsun'daki kiliseye sonradan eklendiği düşünülen manastırın içerisinde aynı zamanda bir misafirhanenin de inşa edildiği ifade edilmektedir. Fakat belgelerde bu yapının inşa sürecine işaret eden bir bilgiye erişilememiştir.³⁹ Günümüze ulaşan yapı, zemin kat üzerine üç katlı olup cephe tasarımı yalındır.

Trabzon'da, Sancta Maria Kilisesi manastırının kuzeyine bitişik olarak inşa edilen misafirhane, bir arazi üzerinde yer alması nedeniyle çok katlı bir görünüş sergilemektedir. Cephe tasarımı bakımından manastır ile uyumludur.

3.3. Mektep

Sinop'ta, Kapusen rahiplerine ait miri arazi üzerindeki üç binanın tamir talebi üzerine yazışmaları içeren ve şifreli telgraf özelliği gösteren R. 30 Kanunusani 1317 /M. 12 Şubat 1902 tarihli belgelerde yapıların ölçü detaylarına kadar verilmiş olsa da bunların hangi tip yapılar olduğunu belirten kısımların şifreleri çözülmediği için bu üç binanın kimliği anlaşılmamaktadır.⁴⁰ Diğer arşiv belgelerinden Sinop'taki manastır ve kilisenin varlığı tespit edildiğinden üç yapı tipinden ikisinin bunlar olması yüksek ihtimaldir. Demir'in başka arşiv belgeleri üzerinden Kapusenlere ait kiliseyle beraber bir de mektep yapısından bahsetmesi üçüncü yapının bu olabileceğini düşündürmektedir.⁴¹

38 İltar, 2021: 46; BOA, İ.AZN, 00102/00035, BOA, DH. İD, 00123/00006, BOA, İ.AZN, 102/35, BOA, DH. İD, 00123/00006.

39 Köse, 2014: 294; Derda Taşar, 2022: 252.

40 BOA, DH. ŞFR 00276/00098.

41 Sinop'taki başka Katolik Kilisesi dışında bu yapılardan bahsedilmektedir bkz. Demir, 2019: 131.

3.4. Mezarlık

H. 17 Rebiyülahir 1321/ M. 13 Temmuz 1903 tarihli belgeler, Giresun'da Kapusen rahiplerinin reisi adına kayıtlı olan bir bahçenin kabristan haline getirilmesi talebine dairdir. Yapılması için iradesi yayımlanan⁴² mezarlığın konumlandırılacağı bahçenin ise 1900 yılında satın alındığı yine başka arşiv belgelerinden takip edilmektedir.⁴³ İltar, günümüze ulaşamayan bu mezarlığın kilisesinin etrafında olduğunu belirtmektedir.⁴⁴

Kimi kaynaklarda, Samsun'daki kilisenin çevresine, 1885 yılında eklenen yapılar dışında ayrıca bir mezarlık yapıldığı geçmektedir. Belgelerde yapım sürecine dair bir bilgiye erişilemeyen ve günümüze ulaşmayan bu mezarlık ile ilgili olarak Taşar, sonradan kilise bahçesine dönüştürüldüğünü ifade etmektedir.⁴⁵

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada, Karadeniz Bölgesinde Geç Osmanlı kültür ortamında yaşayan Kapusenlerin yürütücülüğünde üretilen günümüze ulaşmış ya da ulaşamadığı tespit edilmiş yapıların inşa ve tamir faaliyetleri üzerine genel bir tablo çıkarılmaya çalışılmıştır. Dönemin sosyo-kültürel dinamikleriyle mevcut şartlarda şekillenerek kentlerde yerlerini alan farklı tipteki bu yapıların inşa ve tamir süreçleri Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinden ulaşılan belgelerin sunduğu bilgiler çerçevesinde okunarak değerlendirilmiştir.

Yapılan incelemelerde, Kapusen cemaatinin doğrudan bu faaliyetlerini konu alan belgelere Karadeniz Bölgesinde yalnızca Trabzon, Samsun, Sinop ve Giresun kentleri için ulaşılmıştır. Kastamonu hakkında ulaşılan belgelerse yalnızca Kapusen cemaatinin buradaki varlığını teyit etmektedir. Kapusenlerin temelde belgelerden ve diğer kaynaklardan hareketle kronolojik sırayla Trabzon, Samsun, Sinop ve Giresun'da;

- Kilise -Çan Kulesi
- Manastır (tekil ya da misafirhane, rahip ikametgahı gibi birçok yapı türünden meydana gelen)
- Okul⁴⁶
- Mezarlık

inşa veya tamir ettirdikleri tespit edilmiştir. Anadolu topraklarında başkent İstanbul, liman kentleri İzmir, Mersin ile Diyarbakır, Urfa, Mardin ve Elâzığ⁴⁷ gibi daha birçok kentte Kapusenlerce bu yapılara ek olarak;

⁴² BOA, BEO, 002115/158619.

⁴³ BOA, İ.AZN, 00051/00013.

⁴⁴ Bkz. İltar, 2021: 46.

⁴⁵ Derda Taşar, 2022: 252; Derda Taşar, 2023: 69.

⁴⁶ Bkz. Polat Haydaroglu, 1990; Mutlu, 1999; Özcan, 2017.

⁴⁷ Kılıçoğlu, 2022: 253-273.

- Hastane
- Yatılı Yurt ve
- Yetimhane

gibi yapıların da inşa edildiği görülmekte hatta bahsedilen bu yapılara ait çizimlerin yer aldığı arşiv belgelerinin varlığı bilinmektedir.⁴⁸ Fakat Karadeniz Bölgesinde bahsedilen bu farklı yapı tiplerine dair belgelere kimi nedenlerden (günümüze ulaşmaması, farklı arşivlerde olması, hiç yapılmamış olması vb.) dolayı erişilememiştir. Dönemin mevcut şartlarında önemli fonksiyonu olan bu yapıların inşa edilmediği baz alınırsa Kapusenler bu yapı ihtiyaçlarını Fransa ve Katoliklerle olan doğal bağlantıları sebebiyle Osmanlı sınırlarında varlıkları takip edilen diğer Katolik tarikatlar (Observant, Konventüel, Dominiken, Cizvit vb.) içerisinde özellikle de Karadeniz Bölgesinde aktif olanlara mahsus mevcut yapıları kullanarak gidermiş olmalıdırlar. Belgelerde, Katolıklara ait kimi yapıların sonradan Kapusen cemaati tarafından kullanımı bize hali hazırda bir “dayanışma ortamı” olduğunu göstermektedir. Dönem içerisindeki kimi şartlar da böyle bir dayanışmaya zemin hazırlamış olmalıdır.

KENTLER	Kilise-Çan Kulesi	Manastır	Okul	Mezarlık
Trabzon	X	X		
Samsun	X	X		X
Sinop	X	X	X	
Giresun	X	X		X
Kastamonu				

Tablo 1. İnşa ve Tamir Faaliyetlerine Konu Olan Yapıların Kentlere Göre Dağılımı

KENTLER	Rahip İkametgahları	Misafirhane
Trabzon	X	X
Samsun	X	X
Sinop		
Giresun		
Kastamonu		

Tablo 2. İnşa ve Tamir Faaliyetlerine Konu Olan Manastırların Tespit Edilen Birimleri

Fransiskan tarikatında mütevazı yaşamın gerekliliği olarak tarikat kurucusu Assisili Francesco’nun görevli rahiplerine verdiği öğütler arasında halka vaaz vermek amacıyla inşa edilecek kilise ve yaşam mekanlarının büyük boyutlarda

⁴⁸ Kılıçoğlu, 2022: 253-273.

olmaması ve gösterişli olarak tasarlanmaması yönünde ifadeler bulunmaktadır.⁴⁹ Bu noktada Kapusenlerin bu öğüdün de içerisinde bulunduğu misyonları sürdürdükleri bilinmektedir. Manastır ve kiliselerini inşa ederlerken yüklü harcamalar, abartılı tasarımlar gibi yoksulluğa karşı olan tüm durumlardan kaçınmışlardır. Karadeniz Bölgesinde de hem arşiv belgelerinde yer alan ölçü, kroki ve çizimler hem de günümüze gelen yapılar göz önünde bulundurulduğunda Kapusen yapılarında misyonlarının yansıması izlenebilmektedir. Trabzon, Giresun ve Samsun’da günümüze ulaşan kiliselerin boyutları mevcut olan cemaate yetecek ölçülerdedir. Cephe tasarımlarında ise Avrupalı üslupların algılanması mümkün olsa da gösterişli ve aşırı bezemeli bir anlayış hâkim değildir. Karadeniz Bölgesinde Ortodoks Kiliselerinden daha az sayıda olan Katolik Kiliseleri içerisinde Kapusenlerin inşa ettirdikleri kiliselerden Trabzon ve Samsun’dakiler Katolik mezhebine uygun mimari şekillenmelerden biri olan Neoklasik üslupta tasarlanmıştır. Bahsi geçen kentlerdeki Kapusen kiliselerinin cephe tasarımındaki bu üslup yönelimi dışında, Giresun Kapusen Kilisesi’nin cephe tasarımında eklektik tarzın içerisinde baskın olarak Neogotik üslup izlenmektedir. Kilise bu yönüyle Karadeniz Bölgesindeki diğer cemaat kiliselerinden ayrılmaktadır. Kiliselere bağlı olarak inşa edilen diğer yapıların cephe tasarımında ise genellikle sade bir eğilim tercih edilmiştir.

Bugün Trabzon Sancta Maria Katolik Kilisesi ile Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi ilk işlevini sürdürmekte olup Giresun Kapusen Kilisesi Çocuk Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir. Bu kentlerde kiliselere yakın konumlandırılan ve günümüzde var olan diğer ek yapılar ise genellikle farklı işlevlerde kullanılmaktadır. Bahsedilen tüm yapılar, tarihsel süreç içerisinde iç mekân ve cephe tasarımı bakımından kimi müdahalelere maruz kalarak zamanın yıpratıcı etkisiyle de günümüze orijinal hallerinden biraz daha farklı erişmişlerdir.

Arşiv belgeleri arasında Giresun’daki üçlü yapı kompleksinin görünüş çizimleri ile krokileri, Samsun’daki kilisenin konumunu gösteren bir haritaya erişilmiştir. Samsun’daki kilise ile ona bitişik olduğu belirtilen manastırı gösteren bir başka krokinin yaptırıldığı belgelerde ifade edilmekle beraber bahsedilen çizime ulaşılammıştır. Çalışmaya konu olan yapıların mimar ve usta bilgileri kayıtlarda geçmemektedir. Belgelerden bağımsız olarak Samsun’daki kilisenin mimar ismi kimi kaynaklarda verilse de bu bilgi teyide muhtaçtır. Belgelerde yalnızca Samsun’daki kilisenin konumunu gösteren haritayı çizmiş mühendisin (Artin Efendi) ismine ulaşılmıştır. Yukarıda detaylarıyla açıklandığı gibi bu yapıların inşasında hami ve hatta “bani” konumundaki Fransızların büyük etkisi olduğu yine belgeler üzerinden takip edilmekle beraber I. Dünya Savaşı sırasında değişen dengeler sebebiyle Fransa’nın bu konumu devretmek zorunda olduğu anlaşılmaktadır.

Neticede belgeci bir yaklaşımla ele alınan bu çalışmada kimi arşiv belgeleri ilk kez paylaşılmış önceden bilinen belgelerdeki bazı önemli ayrıntılarsa konu-

⁴⁹ Iannitto, 2002: 129; Şahin, 2020: 256-257; Sarımahmutoğlu, 2023: 31.

nun bağlamı içerisinde öne çıkarılmıştır. Kapusen cemaatinin Karadeniz Bölgesi bazındaki faaliyetlerine dair derleyici ve bütünleyici bir yaklaşımla ele alınan ilk ayrıntılı ön değerlendirme özelliği gösteren bu çalışmanın ileride farklı arşivlerden de çıkabilecek belgeler, kilise ve konsolosluk kayıtları vb. birincil kaynaklarla genişletilmesi konuyu önemli boyutlara taşıyarak bundan sonraki yeni çalışmalara dayanak oluşturacaktır.

Fotoğraf ve Planlar

Fotoğraf 1: Trabzon Sancta Maria Katolik Kilisesinin Görünüşü⁵⁰

Plan 1: Trabzon Sancta Maria Katolik Kilisesinin Planı⁵¹

⁵⁰ https://www.safarway.com/en/property/santa-maria-church_10451#gallery, Erişim Tarihi: 23.01.2024.

⁵¹ Kaya Zenbilci, 2019: 61.

Fotoğraf 2-3: Trabzon Sancta Maria Katolik Kilisesi Giriş Kısmı ve Kilise Kitabesi⁵²

Fotoğraf 4: Trabzon Sancta Maria Katolik Kilisesi ve Misafirhanesini Gösteren Tarihsiz Eski Bir Fotoğraf⁵³

⁵² Kaya Zenbilci, 2019: 73.

⁵³ https://www.safarway.com/en/property/santa-maria-church_10451#gallery, Erişim Tarihi: 23.01.2024; <https://www.facebook.com/TrabzondaNostalji/photos/a.210432929038621/894791933936047/?type=3>, Erişim Tarihi: 23.01.2024.

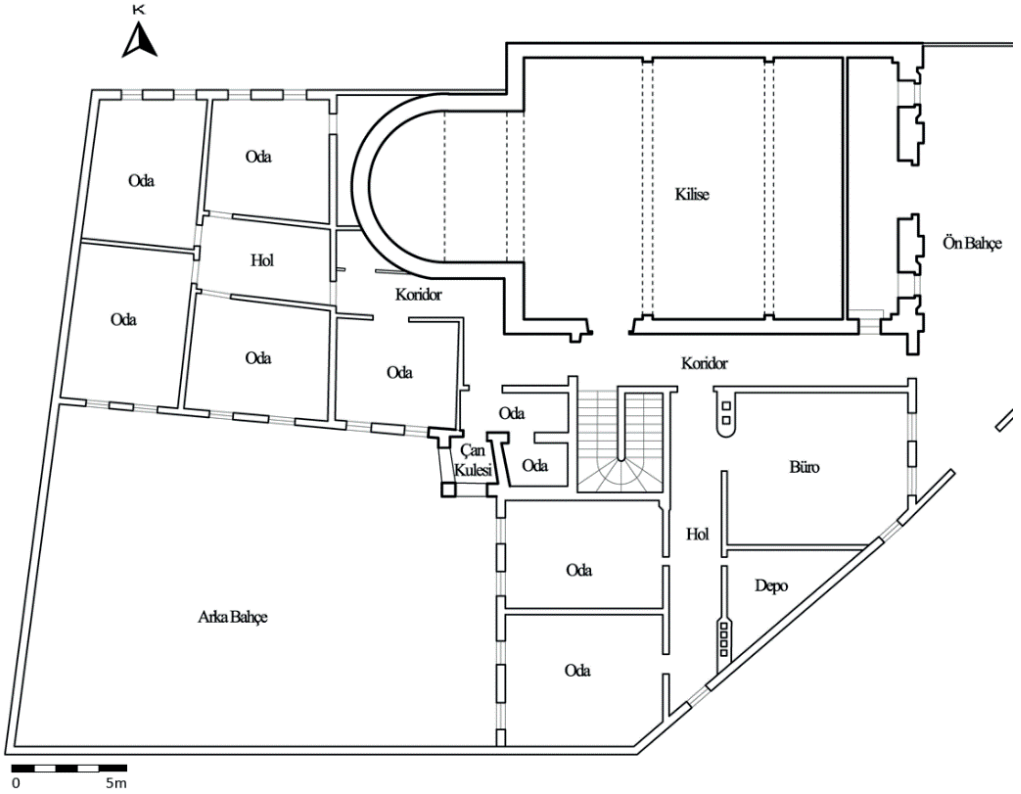

Fotoğraf 5-6-7: Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Misafirhanesinin Görünüşü⁵⁴

⁵⁴ <https://www.google.com/maps>, Erişim Tarihi: 23.01.2024.

Fotoğraf 8: Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesinin Görünüşü⁵⁵

Plan 2: Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesinin Planı⁵⁶

⁵⁵ <https://tr.foursquare.com/v/mater-dolorosa-katolik>, Erişim Tarihi: 23.01.2024.

⁵⁶ Yuka, 2023.

Fotoğraf 9: Samsun'da 1903 Yılında Düzenlenen Yortu Törenini Gösteren Eski Fotoğrafta Mater Dolorosa Katolik Kilisesi'nin Çan Kulesiz Hali⁵⁷

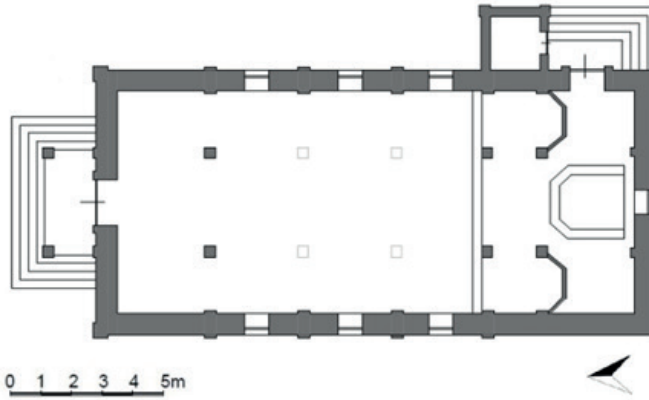
Fotoğraf 10: 1907 Yılından Sonrasına Ait Eski Fotoğrafta Mater Dolorosa Katolik Kilisesi'nin Çan Kulesi Eklenmiş Hali⁵⁸

⁵⁷ <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/201559>, Erişim Tarihi: 23.01.2024.

⁵⁸ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3e/Mater_Dolorosa_Osmanl%C4%B1_d%C3%B6nemi, Erişim Tarihi: 23.01.2024.

Fotoğraf 11: Giresun Kapusen Kilisesinin Görünüşü

Plan 3: Giresun Kapusen Kilisesinin Planı⁵⁹

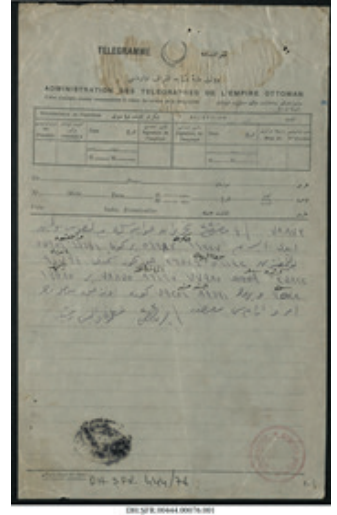

Fotoğraf 12: Giresun Kapusen Kilisesi ve Çan Kulesi 1965-1970⁶⁰

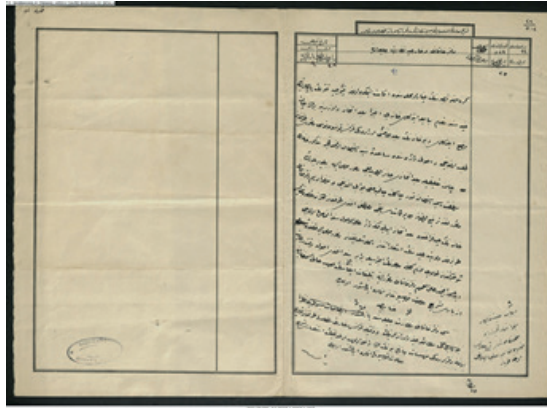
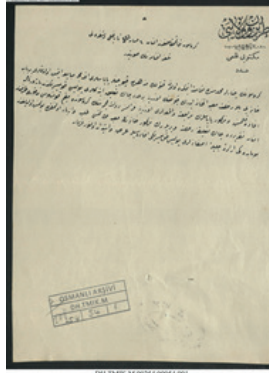
⁵⁹ Planın yönü düzeltilerek eklenmiştir. Akın Ertek ve Yıldırım Güneş, 2021: 490.

⁶⁰ G. Kabacaoglu Arşivi, Akt. Demirkan, 2018: 46.

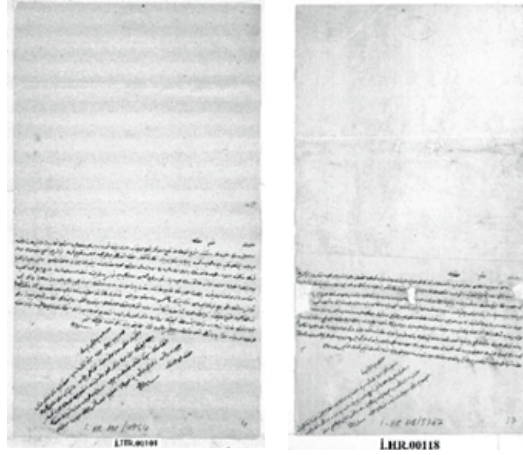
Ek: Arşiv Belgeleri

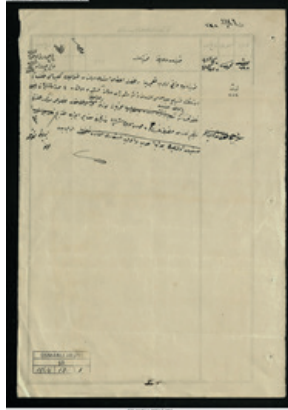
Kastamonu-İnebolu'da, Bir Kapusen Rahibinin Hanesine Fransız Bayrağı Asmasına Dair Yürütülen Yazışmaları İçeren Bazı Belgeler (BOA, DH.ŞFR, 00444/00099, BOA, DH.ŞFR, 00444/00076).

Giresun'da, Kapusen Rahiplerinin Bir Haneyi İbadethaneye Dönüştürmüş Olmalarına Dair Yürütülen Yazışmaları İçeren Bazı Belgeler (BOA, DH.TMIK.M, 00254/00054).

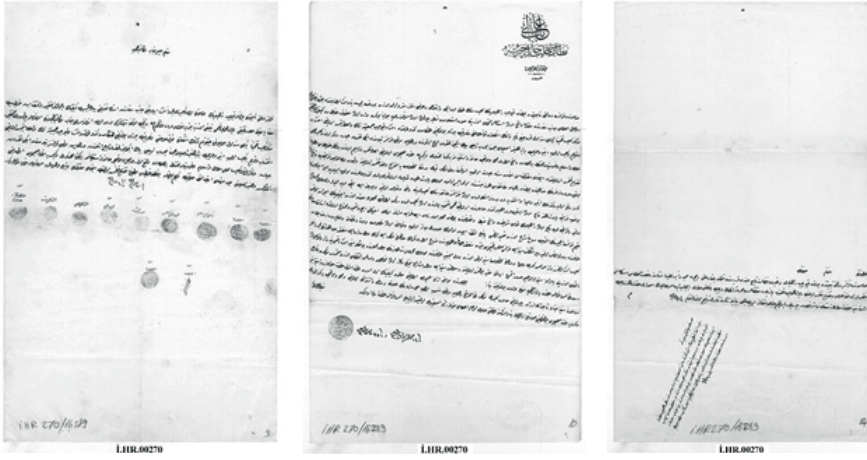
Trabzon'daki Kilisenin İnşa Talebine Dair Arşiv Belgeleri (BOA, İ.HR.00101/004954, BOA, A.}AMD, 00053/00088 ve BOA, İ.HR.00118/005767).

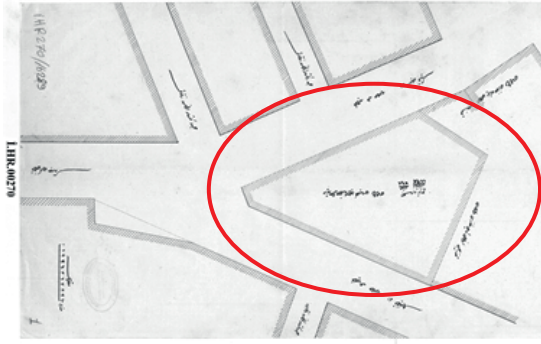
Trabzon'daki Kilisenin Tamir Talebine Dair Arşiv Belgesi (BOA, ŞD.01864/00017).

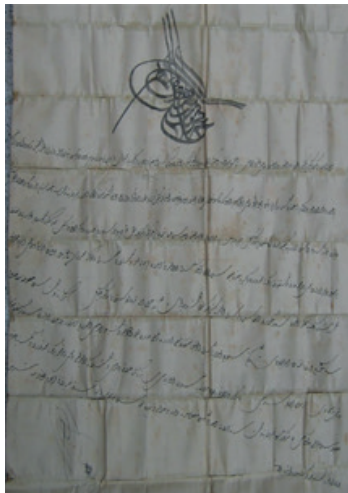
Trabzon'daki Kilisenin Tamir Talebine Dair Arşiv Belgesi (BOA, ŞD.01864/00017).

Samsun'daki Kiliseye Dair Bazı Belgeler (BOA, İ.HR. 00270/016289).

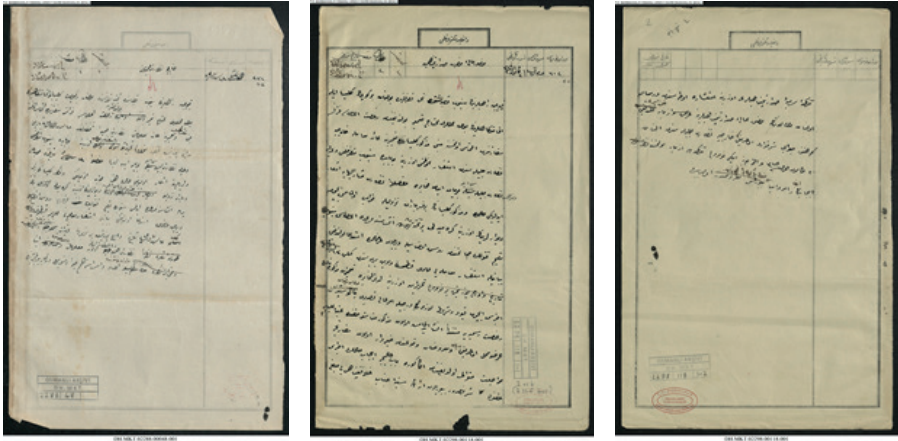

Samsun'daki Kilisesi'nin Konumunu Gösteren Mühendis Artin Efendi Tarafından Hazırlanmış Harita (BOA, İ.HR. 00270/016289).

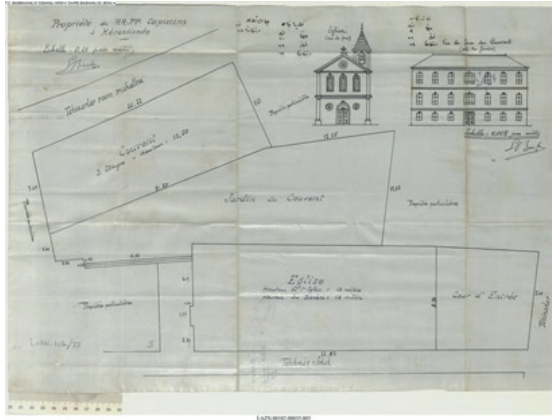

Osmanlı Sultanı V. Murat'ın Kilise İçin Çıkardığı Ferman⁶¹

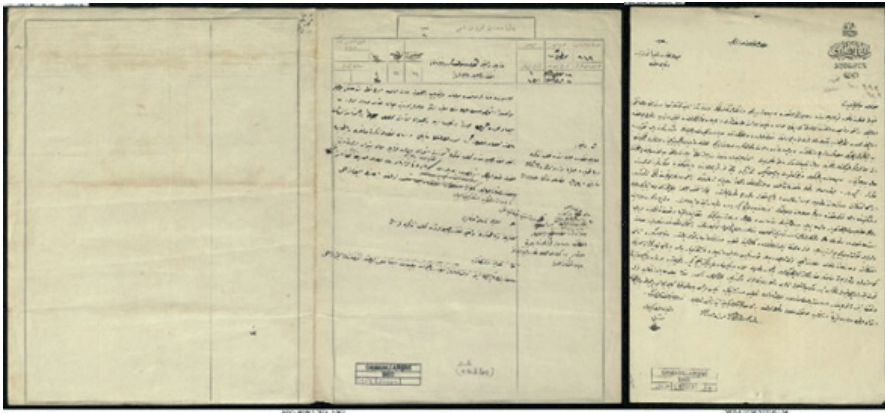
⁶¹ Baki Sarısakal, Akt. Yuka, 2023.

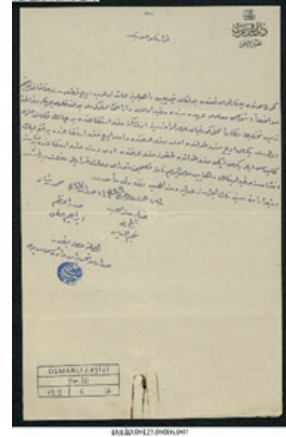
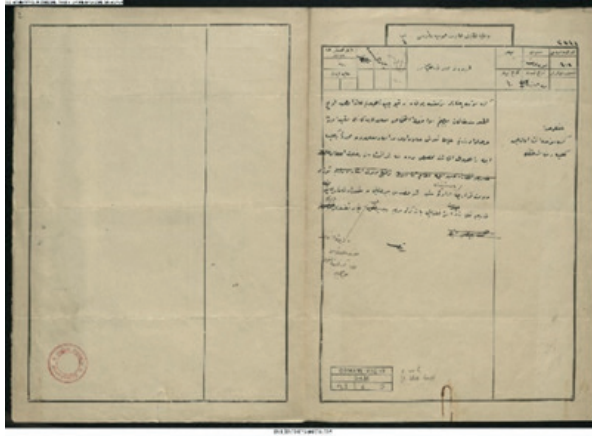
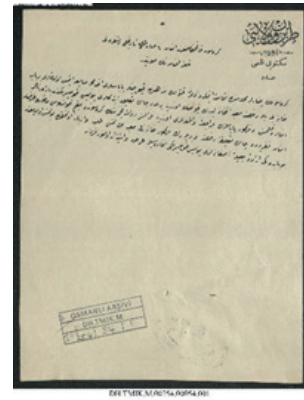
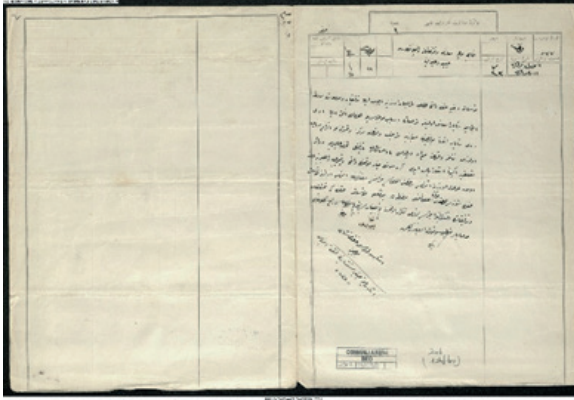

Sinop'ta Tamiri İstenilen Kilise Hakkındaki Belgeler (BOA, DH.MKT, 02288/00048, BOA, DH.MKT, 02298/00118).

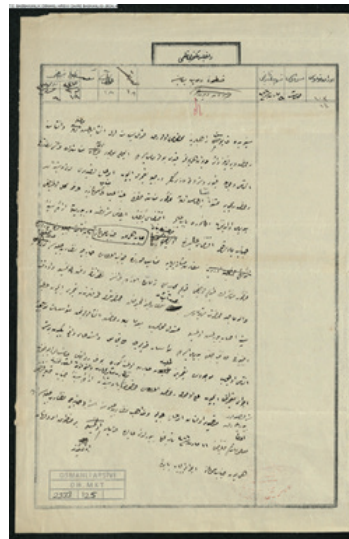
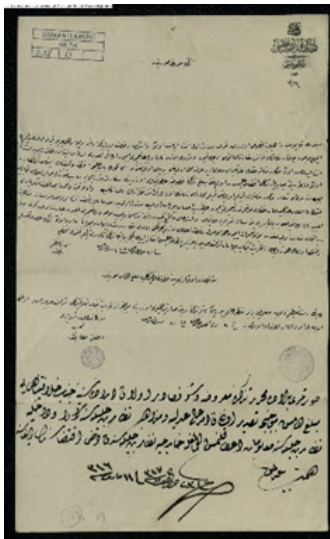

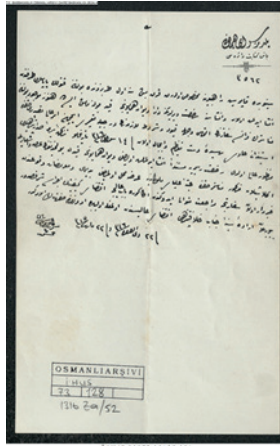
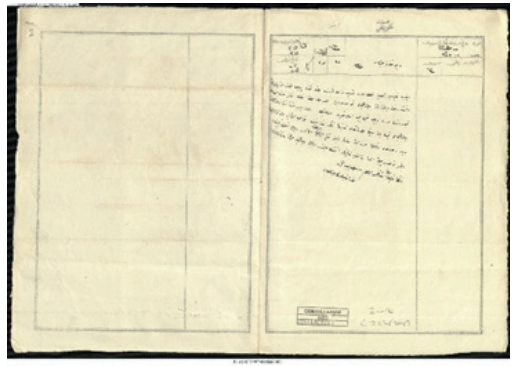
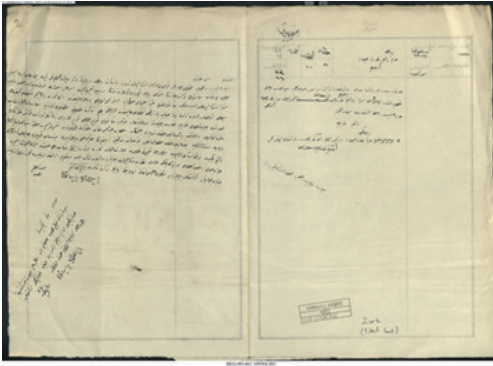
Giresun Kapusen Kilisesi, Çan Kulesi ve Manastır Yapılarının Konum ve Görünüş Çizimleri (BOA, İ.AZN, 00102/00035).

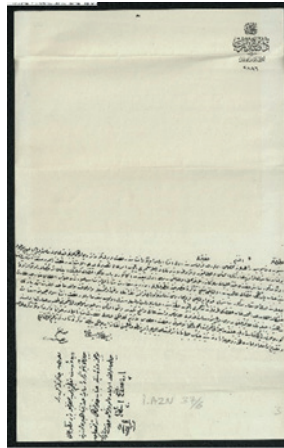

Giresun Kapusen Kilisesi, Çan Kulesi ve Manastır Yapılarının İnşa Süreçlerine Dair Bazı Belgeler (BOA, BEO, 003902/292598, BOA, BEO, 003909/293119, BOA, BEO, 003910/293219, BOA, DH.İD, 00123/00006, BOA, İ.AZN, 00102/00035).

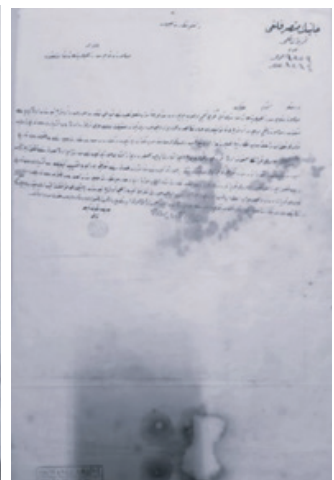
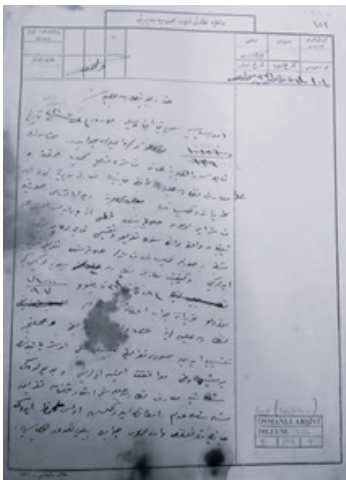

LHUS.00073.00128.001

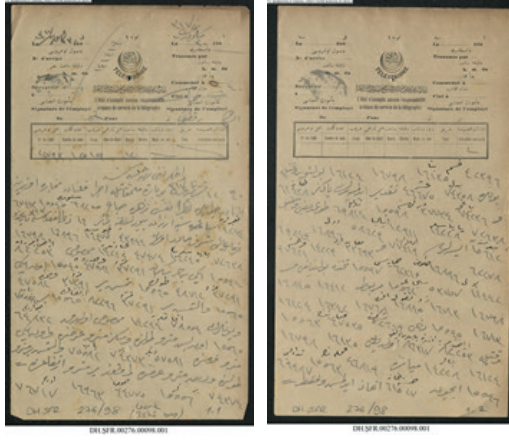

LHUS.00073.00128.001

Sinop'ta Tamiri İstenilen Manastır Hakkındaki Bazı Belgeler (BOA, HR.TH, 00238/00069, BOA, DH.MKT, 02333/00125, BOA, İ.AZN, 00037/00006, BOA, BEO, 001461/109564, BOA, BEO, 001292/096866, BOA, BEO, 001461/109564).

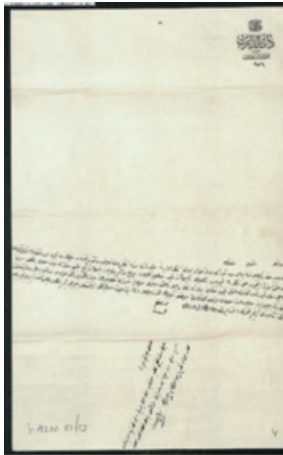
Samsun'da Manastır Hakkındaki Bazı Belgeler (BOA, DH.EUM, 00081/000029).

Sinop'ta Kapusen Rahiplerine Ait Üç Binanın Tamirine Dair Yazışmaların Yer Aldığı Belgeler (BOA, DH.ŞFR 00276/00098).

Giresun'da Kapusen Rahiplerinin Reisi Adına Kayıtlı Olan Bir Bahçenin Kabristan Haline Getirilmesi Talebine Dair Belge (BOA, BEO, 002115/158619).

Giresun'da Kapusenlerin Kabristan Haline Getirmek İstedikleri Bahçenin Satın Alınmasına Dair Belge (BOA, İ.AZN, 00051/00013).

Kaynakça

Akın Ertek, Gülferi ve Yıldırım Güneş, Özgül (2021). “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’nin İnşa Süreci ve Mimarisi”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 28, s. 483-501.

Aleksandru, Evangelia (1996). 19. Yüzyılda Rum Ortodoks Kiliseleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alemdar, Süheyl (2012). Osmanlı Devleti’nde Kiliselerin Tamir ve İnşası (1839-1856), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Aydın, Mehmet (2005). “Türkiye’ye Yönelik Katolik Misyonerliğin Dünyu-Bugünü”, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul: Ensar Neşriyat, s. 93-122.

Beydilli, Kemal (2000). “Osmanlı Döneminde Kilise Siyasetinden Bir kesit- II. Mahmud Devrinde Kilise Tamiri”, Osmanlı Devleti’nde Din ve Vicdan Hürriyeti, (Ed. Azmi Özcan). İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, s. 255-256.

Bostan, İdris (1996). “Giresun’da Bulunan Yabancı Okul ve Dini Müesseseler”, Giresun Tarih Sempozyumu Bildiri Kitabı, İstanbul: Giresun Belediyesi Yayınları, s. 405-413.

Butler, Edward Cuthbert (1911). “Capuchins”. Encyclopedia Britannica 5, Cambridge: Cambridge University Press, s. 296.

Demir, Cenk (2019). “Sinop Rum Cemaati’nin 19. Yüzyıldaki Sosyal Yapısı”, Karadeniz İncelemeleri Dergisi 14 (27), s. 111-142.

Cuthbert, F. (1913). “Capuchinnesses”, Catholic Encyclopedia 3, s. 320.

Çatalbaş, Resul (2013). “Diyarbakır’da Misyonerlik Faaliyetlerinin Tarihi”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 29, s. 109-132.

Demirel, Muammer (2008). “Osmanlı Vilayetlerinde Kilise İnşası”, Türklük Araştırmaları Dergisi 20, s. 401-420.

Demirkan, Özgür (2018). “İşlev Değiştiren Bir İbadet Yapısının Kent Kimliği Üzerinden Okunması; Giresun Kapusen Kilisesi”, International Journal of Social and Humanities Sciences 2 (2), s. 37-52.

Evcim, Seçkin (2009). “Bilecik-Osmaneli’nde Bir Osmanlı Dönemi Rum Kilisesi: Hagios Georgios”, XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 14-16 Ekim 2009, s. 259-268.

Kaya Zenbilci, İlkgül (2019). “Trabzon’da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi”, Eskiçağ ve Sanat Tarihinde Yeni Yaklaşımlar, (Ed. Nihat Karaer, Kazım Kartal, Nurullah Nehir), Ankara: İKSAD Publishing House, s. 37-91.

Iannitto, Astrid (2002). Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi’li Fransau’nın Hayatı ve Öğretileri, İstanbul: Ohan Matbaacılık.

İltar, Gazanfer (2021). Giresun’da Tarihi Bir Yerleşke Zeytinlik, Giresun: Giresun Va-

liliği İl Özel İdaresi.

Karaca, Zafer (1995). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

_____ (2008). İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseler, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. İstanbul Zoğrafyan Lisesi. Mezunlar Derneği.

Karpuz, Haşim (2018). Trabzon Merkez ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kılıçoğlu, Selim (2022). "Mamuratü'l-Aziz Vilayeti Yabancı Misyonu: Kapusenler (Capucins)", Art Sanat Dergisi 17, s. 253-273.

Köse, Osman (2014). "Samsun'da Camiler, Mescitler ve Kiliseler (1923-1950)", Gele-
nekten Moderniteye Samsun 1923-1950, (Ed. Köse, O., Kocaoğlu, B., Duman, Ö., Dı-
ğıroğlu, F.), Samsun: Samsun Kültür Yayınları No: 6, s. 259-351.

Küçük, Cevdet (1985). "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat, 1007-1024", Tanzi-
mat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 4, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 1007-1024.

_____ (2006). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Tanzimat", Tan-
zimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, (Ed. Halil İnalcık-Mehmet Seyitdan-
lıoğlu). Ankara: Phoenix Yayınevi, s. 375-386.

Mutlu, Şamil (2015). Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları, İstanbul: Gökkubbe Ya-
yınları.

_____ (1999). Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar, Yayımlanmamış Dok-
tora Tezi, İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özcan, Tuğrul (2017). Merkezî ve Modern Eğitim Kapsamında Osmanlı Gayrimüslim
Cemaat ve Yabancı Okulları, İstanbul: Gece Kitaplığı.

Sarısakal, Baki (2002). Bir Kentin Tarihi Samsun, Samsun: Büyükşehir Belediyesi Ya-
yınları.

Polat Haydaroğlu, İlknur (1990). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar, Ankara:
Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sarımahmutoğlu, Semanur (2023). Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri, Yayımlanmamış
Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.

Sönmez Pulat, Ece (2020). 19. Yüzyıl İstanbul Mimarlık Ortamında Rum Ortodoks Ki-
liselerinin Yapım ve Onarım Süreçleri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik
Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şahin, Duygu (2020). "Geç Orta Çağ'da Fransisken ve Dominiken Mimarisi", Sanat
Tarihi Dergisi 29 (1), s. 253-273.

Şentürk, Cevat (1975). Trebizond, Ajans 70.

Ünlü, Mucize (2013). "Tanzimat Sonrasında Samsun Çevresinde Gayrimüslimlerin
Kilise ve Mektep İnşası", Samsun Araştırmaları-Tarihsel Geçmiş, (Haz. Cevdet Yılmaz),
Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi, s. 211-223

Vadala, Ramire (1944). Samsun, Mazisi, Hali, İstikbali, Çeviren Kani Sarıgöllü. Gazi-antep: Cumhuriyet Halk Partisi Basımevi.

Derda Taşar, Vedia (2022). “Tanzimat Sonrası Gayrimüslimlerin Mimari Faaliyetleri: Samsun Kasabası Kiliseleri (1866-1990)”, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 8 (15), s. 239-271.

_____ (2023). “Sosyal ve Siyasal Değişim Süreçlerinde Kilise: Mater Dolorosa Kilisesi”, Milel ve Nihal 20 (1), s. 57-80.

Yıldırım Güneş, Özgül ve Yuka, Ahmet (2021). Antalya-Kalkan Meryem Ana Kilisesi (Koca Mustafa Cami) ve Yapıya Ait Arşiv Belgelerinin Değerlendirilmesi, Arşiv Dünyası, 8(2), s. 115-129.

Yılmaz, Ali ve Gül, Seyfullah (2018). “Samsun Şehrinde Tarihî Yapı Mirası ve Şehirsell Koruma”, Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD) 5 (13), 49-67.

Yiğitoğlu, Mustafa (2012). “Geçmişten Günümüze Anadolu’da Müslüman Hristiyan Münasebetleri”, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi 1 (2), s. 100-117.

Yuka, Ahmet (2023). “Karadeniz Bölgesinde Bir Katolik Yapısı; Samsun Mater Dolorosa Kilisesi”, Cumhuriyet’in 100. Yılında Sanat Tarihi Çalışmaları (Ed. Esra Halıcı ve Burak Muhammet Gökler), Ankara: Fenomen Yayınları, s. 27-54.

İnternet Kaynakları

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/201559>, Erişim Tarihi: 23.01.2024.

<https://tr.foursquare.com/v/mater-dolorosa-katolik>, Erişim Tarihi: 23.01.2024.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3e/Mater_Dolorosa_Osmanl%C4%B1_d%C3%B6nemi, Erişim Tarihi: 23.01.2024.

<https://www.facebook.com/TrabzondaNostalji/photos/a.210432929038621/894791933936047/?type=3>, Erişim Tarihi: 23.01.2024.

<https://www.google.com/maps>, Erişim Tarihi: 23.01.2024.

https://www.safarway.com/en/property/santa-maria-church_10451#gallery, Erişim Tarihi: 23.01.2024.

https://www.safarway.com/en/property/santa-maria-church_10451#gallery, Erişim Tarihi: 23.01.2024.

Arşiv Belgeleri

Kastamonu-İnebolu

BOA, DH.ŞFR, 00444/00099.

BOA, DH.ŞFR, 00444/00076.

Giresun

BOA, BEO, 003902/292598.

BOA, BEO, 003909/293119.

BOA, BEO, 003910/293219.

BOA, DH.İD, 00123/00006.

BOA, İ.AZN, 00102/00035.

BOA, DH.TMIK.M, 00254/00054.

BOA, BEO, 002115/158619.

BOA, İ.AZN, 00051/00013.

Samsun

BOA, İ.HR. 00270/016289.

BOA, DH.EUM, 00081/000029.

Sinop

BOA, DH.MKT, 02288//00048.

BOA, DH.MKT, 02298//00118.

BOA, HR.TH, 00238/00069.

BOA, DH.MKT, 02333/00125.

BOA, BEO, 001461/109564.

BOA, BEO, 001292/096866.

BOA, İ. HUS, 00073/00128.

BOA, BEO, 001461/109564.

BOA, İ.AZN, 00037/00006.

Trabzon

BOA, İ.HR.00101/004954.

BOA, A.}AMD, 00053/00088.

BOA, İ.HR.00118/005767.

BOA, ŞD.01864/00017.